

לעילוי נשמת

אבי מורי ר' ישעיה מרדכי ז"ל שחינכני
לאהבת התורה ולאהבת ירושלים

"האתה תבנה לי בית לשבתי" (שמ"ב ז ה)*

לאחר שמלך דוד על כל ישראל וכבש את ירושלים,¹ וה' הניח לו מסביב מכל אויביו,² פנה דוד לנתן הנביא: "ראה נא, אנכי יושב בבית ארזים, וארון האלקים ישב בתוך היריעה",³ ומן הראוי שגם ארון האלקים ישב בבית ארזים. היינו: ראוי שאבנה את בית המקדש⁴ ואכניס לתוכו את הארון. נתן השיב לו: "כל אשר בלבבך לך עשה, כי ה' עמך".⁵ "ומלכו אמר לו נתן זה, לא בנבואה, כי חשב בליבו כמו שחשב דוד כי הוא יבנה הבית".⁶ "כי ראה כי ה' עמו והיה מלך הגון וכשר".⁷ "אמר לו נתן הנביא אלולא שעלה במחשבה בליבו של הקב"ה... לא היה בלבך עולה".⁸ אולם "ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן לאמר: לך ואמרת על עבדי אל דוד כה אמר ה': האתה תבנה לי בית לשבתי...".⁹ כלומר: לא אתה תבנה לי הבית!¹⁰ בהמשך אותה נבואה מופיעים שישה פסוקים שבאים לכאורה לנמק מדוע דוד מנוע מלבנות את בית המקדש, אך אין הם ברורים כל צורךם, ויש להעמיק ולהתבונן בהם. כמו כן מופיעים במקומות נוספים נימוקים מדוע מנע ה' מדוד לבנות את בית המקדש, וגם הם דורשים בירור, הן לגופם והן ליחס שבינם לבין הנימוקים האחרים.

א. נבואת נתן לדוד

הפסוקים העוסקים בדברי נתן לדוד על בניית הבית הובאו בשמ"ב ז.¹¹ וכך נאמר שם: "כה אמר ד' האתה תבנה לי בית לשבתי. כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את בניי ממצרים ועד

* תודה לאחי הרב יגאל על הערותיו החשובות בעת הכנת מאמר זה.

¹ שמ"ב ה א-י; דה"א יא א-ט.

² שמ"ב ז א. במקבילה בדה"א יז א משפט זה אינו מופיע. ועיין ב"דעת מקרא" לשמ"ב, הערה 4, וברה"א שם, הערה 9.

³ שמ"ב ז ב, וכעין זה ברה"א יז א.

⁴ רש"י ורד"ק לשמ"ב ז א; ורד"ק שם, פסוק ב; ו יז. על השאלה מדוע לא אמר דוד לנתן בפירוש שרצונו לבנות את בית המקדש, עיין "דעת מקרא" לשמ"ב ז ב.

⁵ שמ"ב ז ג. וכעין זה דה"א יז ב.

⁶ ורד"ק בפירושו לשמ"ב ו יז.

⁷ ורד"ק שמ"ב ז ג.

⁸ מדרש שוחר טוב, תהלים סב.

⁹ שמ"ב ז ד-ה.

¹⁰ דה"א יז ד.

¹¹ שמ"ב ז ה-יא. וכעין זה בשינויים קלים ברה"א יז ד-י.

היום הזה, ואהיה מתהלך באהל ובמשכן. בכל אשר התהלכתי בכל בני הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים. ועתה כה תאמר לעבדי לדוד כה אמר ד' צבאות אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי על ישראל. ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את כל איביך מפנים ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ. ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה. ולמן היום אשר צויתי שפטים על עמי ישראל והנחיתי לך מכל איביך. לדוד שבנו ימלוך אחריו והוא יבנה את בית המקדש¹². בעקבות נבואה זו הודה דוד לה' במילים נרגשות: "מי אנכי ה' אלקים ומי ביתי כי הבאתני עד הלם... ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך...".¹³ דברי ההבטחה שנאמרו לדוד מובנים, אך הפסוקים הראשונים, שבהם סירב ה' לאפשר לדוד לבנות את בית המקדש אינם מובנים כל צורךם, ויש לשאול עליהם מספר שאלות: מדוע אמר נתן לדוד בתמיהה: "כה אמר ה' האתה תבנה לי בית לשבתי?"¹⁴ מהי התמיהה ומדוע לא אמר לו "לא אתה תבנה לי הבית", כשם שנאמר בדברי הימים?¹⁵

אמנם ניתן לכאורה לפרש, שדברי ה', "האתה תבנה לי בית לשבתי", משמעותם תוכחה לדוד, אבל הסבר זה אינו מתיישב עם ההבטחות הנפלאות שהבטיח ה' לדוד באותו מעמד, שבנו ימלוך אחריו ויבנה את בית המקדש, והמלכות תישאר לנצח לזרעו. ועוד, באחת המקבילות לפרקנו - בדברי שלמה לעם ישראל בחנוכת הבית - מפורש שאין בדברי נתן תוכחה לדוד, שהרי כך אמר שלמה: "ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם ה' אלקי ישראל. ויאמר ה' אל דוד אבי, יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לבבך, רק אתה לא תבנה הבית, כי אם בנך היצא מחלצך הוא יבנה הבית לשמי".¹⁶

ועוד, חז"ל דרשו את המילים "ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ" שנאמרו בנבואת נתן לדוד, "זהו שאומרים מגן דוד". ואם כן, הברכה, שכל עם ישראל מברך בכל שבת, מועד ותענית, לאחר קריאת ההפטרה, "ברוך אתה ה' מגן דוד",¹⁷ יונקת מ"ועשתי לך שם גדול". בנבואת נתן זו קיבל אפוא דוד הבטחה נפלאה לא רק ביחס לבנו שיזכה למלוך אחריו ולבנות את הבית, ושהמלוכה תישאר לזרעו, אלא גם ביחס אליו עצמו, שעד סוף כל הדורות יתייחד שמו של הקב"ה בפי כל ישראל על דוד. ברור אפוא שאין בדברי נתן "האתה תבנה לי בית לשבתי" שום תוכחה כלפי דוד.¹⁸ לפי זה מתחזקת השאלה מדוע אמר נתן לדוד בתמיהה "כה אמר ה' האתה תבנה לי בית לשבתי". מה מקום לתמיהה היה כאן, ומדוע לא אמר לו "לא אתה תבנה לי הבית", כשם שנאמר בדברי הימים?

¹² שמ"ב ז יא-יג. וכעין זה בשינויים קלים דה"א יז י-יב.

¹³ שמ"ב ז יח-כט. וכעין זה בשינויים קלים דה"א יז טז-כו.

¹⁴ שמ"ב ז ה.

¹⁵ אברבנאל שמ"ב ז א הערה שלישית; מראות הצובאות לר"מ אלשיך, שמ"ב ז ה, שאלה ראשונה.

¹⁶ מל"א ח יד-יט. וכעין זה דה"ב ו ט.

¹⁷ פסחים ק"ז ע"ב.

¹⁸ עיין אברבנאל לשמ"ב ז א, הערה ראשונה. שם הניח שדברי ה' "האתה תבנה לי בית" הם תוכחה לדוד, ובסוף פירושו לפסוק יז כתב: "וידענו שהיתה מחשבת דוד רצויה לשום שמם ושלא הוכיחו ה' עליה".

שאלה שנייה מתייחסת לנימוק "כי לא ישבתי בכית למיום העלתי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן".¹⁹ יש להסביר נימוק זה.²⁰ שאלה שלישית מבקשת להסביר את הנימוק "בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל [=שפטי ישראל]²¹ אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים". הוזהו נימוק לאי בניית הבית?²² שאלה רביעית היא מדוע מופיעה באמצע הנבואה פתיחה חדשה "ועתה כה תאמר לעבדי לדוד כה אמר ה' צבאות",²³ והרי כבר נאמר בתחילת הנבואה "לך ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר ה'".²⁴ שאלה חמישית: האם דברי נתן "אני לקחתיו מן הנזה... והניחתי לך מכל אויבך"²⁵ הם נימוק המסביר מדוע דוד מנוע מלבנות את הבית? אם כן, מהו הנימוק?²⁶ אם לא, מה משמעות הדברים?²⁷ את דברי נתן "אני לקחתיו מן הנזה" וגר' ביאר רלב"ג כך:²⁸ "ועתה די לדוד לקחו הש"י מאחורי הצאן להיות נגיד על בית ישראל והיה עמו בכל אשר הלך וכתת שונאיו ועשה לו שם גדול... ובהיות הענין כן הנה די לו במה שהגיע בו מן ההצלחה ולא ישאל לו גדולות שיהיה נבנה בית המקדש על ידו, אבל בנו שימלוך אחריו הוא יבנו והוא שלמה. וכבר נתבאר בספר דברי הימים²⁹ שהסיבה שלא הסכים יתברך שיבנה דוד את ביהמ"ק היא מפני ששפך דמים הרבה". לפי זה אין כאן נימוק מדוע מנע ה' מדוד לבנות את בית המקדש, אלא רק דברי תנחומים "מה מאד היטיב עמך ודי לך באלה אף אם לא תבנה הבית".³⁰ אולם מספר מפרשים נתנו הסברים אחרים לנבואת נתן, ולפיהם יש בדברי נתן לדוד הסבר מדוע מנעו ה' מלבנות את בית המקדש.

¹⁹ שמ"ב ז ו. וכעין זה דה"א יז ה.

²⁰ אברבנאל שם, הערה שלישית. מראות הצובאות שם, שאלה שלישית; מלבי"ם לשמ"ב ז ה.

²¹ דה"א יז ו.

²² שמ"ב ז ו.

²³ אברבנאל שם; מראות הצובאות, שם בשאלה החמישית; מלבי"ם שם.

²⁴ השאלה גדולה עוד יותר לפי מה שאמרו חז"ל בספרי, ראה סו, ובסנהדרין כ ע"ב, ופסק רמב"ם בהלכות מלכים פ"א ה"א וה"ב: "שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ: להעמיד להם מלך, להכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה", ובסדר זה דווקא. אמנם רמב"ן בפירושו לכ"ט טז כא כתב "ואילו היו ישראל חפצים בדבר [בנין בית המקדש] ונתעוררו בו מתחילה היה נעשה בימי אחד מהשופטים". יש להעיר שגם בימי שלמה לא הכריתו את זרעו של עמלק. ועיין: עמק הנצי"ב לספרי שם; ספר "מעשי למלך" על הלכות בית הבחירה לרמב"ם, פ"א אות יט; ספר "משפט המלוכה" להלכות מלכים, פ"א ה"ב; פירוש "דרך בינה" לספר שופטים, עמ' יא, הערה 9.

²⁵ שמ"ב ז ח. וכעין זה דה"א יז ז.

²⁶ אברבנאל שם, הערה רביעית, מראות הצובאות שם, שאלה שלישית.

²⁷ שמ"ב ז ח-יא. וכעין זה דה"א יז ז-י.

²⁸ מלבי"ם שם.

²⁹ אברבנאל שם, הערה חמישית; מראות הצובאות שם, שאלה שביעית.

³⁰ שמ"ב ז ה.

³¹ דה"א כב ז-ח; כח ב-ג.

³² לשון מצורת דוד לשמ"ב ז יא. וכעין זה בפירושו לדה"א יז י.

1. הסבר רש"י

על הפסוקים "ואכרתה את כל איביך מפניך... והניחתי לך מכל איביך"³³ כתב רש"י כך: "ואכרתה את כל איביך"³⁴ - לכך עלה בלבך לבנות הבית כמו שכתוב בתורה, אבל "ושמתי מקום"³⁵ - עוד אני חפץ להשקט שקט שלם³⁶ את עמי בימי בנך. והניחתי לך³⁷ - יותר ויותר עד שתנוח מכל אויביך. אף שהכתוב אמר בתחילת הפרשה "ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל איביו", אמר ה' לדוד שעדיין אין זו המנוחה המספיקה,³⁸ ולכן אינו יכול לבנות את בית המקדש.³⁹ דברים אלו מסבירים מה הייתה כוונת נתן בדבריו האחרונים. תחילה ביאר נתן את הסיבה שבגללה חשב דוד שכבר הגיע זמנה של מצוות בניין בית המקדש, ואחר כך הסביר נתן מדוע עדיין לא הגיע זמנה של המצווה. כמו כן ניתן על פי זה לענות על השאלה השלישית שהצגנו, מהו הנימוק שה' לא ציווה את השופטים לבנות את בית המקדש. כשם שבזמן השופטים לא התקיים התנאי הדרוש לבניין הבית, "והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח", כך טרם התקיים תנאי זה בימי דוד.⁴⁰

על פי זה מוסברת גם שאלתנו השנייה בדבר הסיפור שה' לא ישב בבית מיציאת מצרים ועד ימי דוד. כשם שעד עכשיו לא נבנה בית המקדש מפני שטרם הושגה מנוחה מהאויבים, כך גם כעת אין לבנות את בית המקדש משום שטרם הגיעה המנוחה הרצויה. אפשר שבזה מתיישבת גם השאלה הראשונה, מדוע אמר נתן לדוד בתמיחה "האתה תבנה לי בית". בדבריו התכוון נתן שעדיין אין מנוחה. הסבר זה הוא דחוק, שהרי דבר זה אינו תלוי בדוד מצד עצמו, שעל כך יאמר לו ה' "האתה", אלא במציאות, שעדיין אינה מציאות של מנוחה.

גם השאלה הרביעית לא יושבה על פי הסבר זה. מדוע מופיעה באמצע הנובאה פתיחה חדשה "ועתה כה תאמר לעבדי לדוד כה אמר ה' צבאות":

2. הסבר רלב"ג

הסבר אחר לשאלה מדוע מנע ה' מדוד לבנות את בית המקדש ניתן למצוא בדברי רלב"ג בתועליות שבסוף פרק כא:⁴¹

³³ שמ"ב ז ט-יא. וכעין זה דה"א יז ח-י.

³⁴ שם ט.

³⁵ שם י.

³⁶ כן היא הגרסה במהדורת "הכתר", אוניברסיטת בר אילן תשנ"ג, ובספר "שמואל עם פירוש רש"י", מוסד הרב קוק, ירושלים תשנ"ה. ברוב ספרי הדפוס נכתב: "שיהא שקט ושליו", ומשמעות הדברים זהה.

³⁷ שמ"ב ז יא.

³⁸ עיין שמ"ב פרקים ח, י, יא, יב.

³⁹ דב' יב י-יא. ועיין בספר, ראה, סז, ובגמרא סנהדרין כ ע"ב. מפסוקים אלו למדו שמצוות הכרתת עמלק קודמת לבניין הבית. ועיין שם במהרש"א. וראה לעיל הערה 24.

⁴⁰ גם אם בנין בית המקדש מותנה בכך שיהיה מלך (לעיל, הערה 24), מכל מקום הוא מותנה גם בכך שתהיה מנוחה מהאויבים.

⁴¹ יש להעיר, שרלב"ג, בפירושו לשמ"ב ז ד, כתב: "וכבר נתבאר בספר דברי הימים שהסיבה שלא הסכים הש"י שיבנה רוד את ביהמ"ק היא מפני ששפך דמים הרבה". משמע שבספר שמואל לא נאמרה סיבה. והנה כאן בתועליות ביאר רלב"ג סיבה הכתובה בספר שמואל.

"התועלת השלישית וארבע הוא להודיע שהדברים הנעשים לפרסם גדולת ד' יתעלה ראוי שיעשו על ידי מי שהוא גדול יותר בעיני האנשים, כי כזה תתישר יותר ההגדלה וההאדרה לד' יתברך. ובהיות הענין כן, והוא מבואר בדוד כי לקחו מאחרי הצאן למלוך על ישראל לא הסכים ד' יתעלה שיהיה נבנה בית המקדש על ידו,⁴² כי הוא [ביהמ"ק] בא להעיד על גדולת ד' יתברך... ולזה בחר שיבנהו שלמה שיהיה בן מלך מלידה ומבטן ומהריון. ולזאת הסיבה ג"כ נוכל לומר שאחר שרצון ה' יתברך באיש נבחר שיהיה בן מלך מהריון, לזה לא צוה ד' יתברך לאחד מן השופטים והמלכים אשר היו לפני דוד לבנות לו בית. והנה איש בשם אע"פ שהיה בן מלך, לא היה בן מלך מהריון כמו שיתבאר במה שנזכר ממספר השנים שהיה בין יציאת מצרים ובנין בית המקדש...⁴³ ועוד כי לא רצה ד' יתברך שתשאר לו המלוכה, ולזה ג"כ בחר ד' יתברך שיהיה זה הבית נעשה ע"י שלמה כי לו ולזרעו נתנה הממלכה".

בדברי רלב"ג מיושב חלקה הראשון של השאלה החמישית ששאלנו על הנימוק "אני לקחתך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי על ישראל".⁴⁴ כן מיושבות השאלות השנייה והשלישית. כשם שעד עכשיו לא רצה ה' שיבנו את בית המקדש משום שלא היה מלך בן מלך מלידה, כך גם כעת אין ה' רוצה שדוד יבנה את בית המקדש מפני שאין הוא בן מלך. כן מיושבת השאלה הראשונה על התמיהה "האתה תבנה לי בית", הרי אינך בן מלך! לעומת זאת, חלקה השני של השאלה החמישית אינו מיושב. מהו הנימוק "ישמתי מקום לעמי לישראל... והניחתי לך מכל איבך".⁴⁵ כן לא מיושבת השאלה הרביעית, מדוע מופיעה באמצע הנבואה פתיחה חדשה.

3. הסבר אברבנאל

אברבנאל כתב את הסברי רש"י ורלב"ג⁴⁶ והוסיף עליהם דברים משלו, ובכך הסביר את כל נבואת נתן וענה על כל השאלות שנשאלו.

"ראה יתברך שאין ראוי לבנות הבית מצד הפועל ומצד הזמן. מצד הפועל - שהוא דוד, לפי שהיה דוד רוצה צאן... ומצד הזמן - לפי שבנין הבית תלאתו התורה במנוחה מהאויבים וההשקט מהמלחמות וזה לא היה עדיין בימי דוד. כי עם היות שאמר שהניח ד' לו מכל אויביו מסביב, הנה אחר זה היו לו מלחמות רבות כמו שיזכור אחרי זה, ומפני שתי הסיבות האלה ראה יתברך שיותר ראוי שיבנה שלמה את הבית, לפי שנולד במלכותו והיה מלך בן מלך גדול, ובימיו היה שלום והשקט והיתה מנוחתו כבוד,⁴⁷ ולכן הוא יבנה הבית. ואל זה באו הפסוקים, ראשונה בדיבור נסתר וקצר ואחר כך בהרחבת ביאור. כי אמרו 'האתה תבנה לי בית לשבתי' רוצה לומר שאין ראוי שאתה שהיית רש ונקלה תבנה הבית לשבתי... ובאמרו עוד 'כי לא ישבתי בבית' וגו' רמז

⁴² עיין גם במדרש שוחר טוב לתה' קיח כא.

⁴³ עיין בדברי רלב"ג בפירושו לשופ' יא לא.

⁴⁴ שמ"ב ז ח.

⁴⁵ שם י-יא.

⁴⁶ בלא שהזכירם.

⁴⁷ על פי יש' יא י.

לסיבה השנית, שמיום שהעלה את ישראל ממצרים לא ישב בבית... ואם תאמר שהיה זה לחטאת השופטים שלא בנו הבית אינו כן... האם דברתי דבר את אחד שבטי ישראל למה לא בניתם לי בית ארזים? כאמת לא דיברתי זה לפי שלא הגיע זמן הבנין כל עוד שלא נשלמו המלחמות ולא היו ישראל במנוחה והשקט... ואחרי שהניח שתי הסיבות האלה ברמיזה, ראה לבארם בפירוש. ולפי שיצטרך הנביא לספר שפלות דוד קודם המלכתו לכן הוצרך יתברך לומר לנביא 'ועתה כה תאמר לעבדי לדוד' רוצה לומר אל תבוש מאמור לו זה. 'כה אמר ד' צבאות אני לקחתך מן הנוה מאחר הצאן' וגו' וזה ביאור הסיבה הראשונה. ואמר שעשה ד' יתברך עמו ארבעה חסדים גדולים... ואחרי זה ביאר הסיבה השניה באמרו 'ושמתי מקום לעמי לישראל' רוצה לומר גם כן תדע שלא הגיע הזמן הראוי לבנין הבית".

בדברי אברבנאל מתיישבות כל השאלות, שכן לפיו שני נימוקים יש כאן:

- א. דוד אינו ראוי מצד עצמו לבנות, מפני שאינו בן מלך.
- ב. הזמן אינו מתאים לבנייה, מפני שטרם הושגה מנוחה שלמה.

4. הסבר "משך חכמה"

הסבר אחר לדברי נתן לדוד, "אני לקחתך מן הנוה מאחר הצאן... ועשתי לך שם גדול", כתב בעל "משך חכמה":⁴⁸ "לפיכך אם תבנה הבית יאמרו שזה לחזק ממלכתך ולהגדיל שמך בשם קדוש מקיים הדת, ולא לשם שמים. אכן 'זרעך אחרך אשר יצא ממעיך וגו' הוא יבנה הבית לשמי"⁴⁹ ויאמרו כולם שהוא לשם שמים, דלהחזיק המשרה בידו אינו צריך שהיא ירושה אצלו". ואם כך, כיוון שה' יודע שיהיו אנשים שיאמרו שדוד בנה את בית המקדש לא לשם שמים, אלא לשם חיזוק מעמדו כמלך, ורצון ה' הוא שהכול ידעו שבית המקדש נבנה לשם ה', לכן מנע מדוד לבנות את בית המקדש.

מן ההסברים עולה שבדברי נתן נמסרים שלושה הסברים מדוע מנע ה' מדוד לבנות את בית המקדש:

- א. מפני שדוד אינו בן מלך.
- ב. מפני שאין עדיין מנוחה שלמה מהאויבים.
- ג. כדי שלא יאמרו שדוד בנה את בית המקדש לשם חיזוק מעמדו ולא לשם שמים.

ב. דברי שלמה לחירם

בספר מלכים מסופר שכאשר רצה שלמה לבנות את בית המקדש, שלח את חירם לאמר: "אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם ה' אלקיו מפני המלחמה אשר סביבו... ועתה הניח ה' אלקי לי מסביב... והנני אמר לבנות בית לשם ה' אלקי כאשר דבר ה' אל דוד אבי... בנך אשר אתן תחתך על כסאך הוא יבנה הבית לשמי".⁵⁰

⁴⁸ בפירושו לסוף פרשת בלק.

⁴⁹ שמ"ב ז יב-יג.

⁵⁰ מל"א ה יז-יט.

בדברי שלמה מפורש שדוד אינו יכול לבנות את בית המקדש בגלל המלחמות. כימיו של דוד לא שורה מנוחה ראויה לבניית בית המקדש, כמו שפירשו רש"י ואברבנאל בספר שמואל.

ואכן גם בספר מלכים פירש רש"י: "לא יכול לבנות בית", לא היה רשאי מפני המלחמה, והכתוב אומר 'והניח לכם מכל אויביכם מסביב', ואחר כך 'והיה המקום וגו', 'לשכנו תדרשו' וגו'.⁵¹

הסבר מלבי"ם

מלבי"ם בפירושו לספר מלכים כתב שבדברי שלמה היו שלש כוונות:

1. "לבנות בנין גדול כזה צריך עת שלוח ושקט". בשעה שהאנשים והמשאבים מגויסים למאמץ המלחמתי, לא ניתן לגייס אנשים לבניית בית המקדש. 2. "מפני שכן מצוות התורה שלא יבנו בית הנבחר עד יניח ד' להם מכל אויביהם" (כרש"י). 3. "כי כאשר עיקר המצווה הזאת אינה הבנין עצמו, רק יבנו הבית לשם ד', בלבד, מבלי שום פניה חיצונית שיכוונו להשיג על ידו איזה כבוד או תועלת לעצמם, וכמו שדייק פה במה שאמר שלש פעמים 'לשם ד' אלקיך',⁵² 'לשם ד' אלקי',⁵³ 'לשמי'. וידוע שקשה מאד על טבע האדם לעשות דבר שמצפה ממנו רווח גדול ותועלת ולא יפנה כלל להנאת עצמו, רק יעשהו לשם ד'. וכבר הובטח דוד ע"י נתן שע"י בנין הבית ימצאו מנוחה מן האויבים כמו שנאמר... 'ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתי ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לענותו'...⁵⁴ וא"כ היה נמנע שיבנה דוד הבית בכוונה נקיה לשם ד' בלבד, כאשר היה מצפה ג"כ התועלת שימצא ממנו לנוח מאויביו. רק שלמה, שכלא זה היה שלום בימיו, והובטח ע"י נתן שיהיה איש מנוחה, היה נקל לו לבנות הבית בכוונה מיוחדת לשם ד' מבלי שום פניה חיצונית. וזהו שאמר: 'אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם ד' אלקיך' - רצונו לומר שלא היה יכול לבנותו בכוונה לשם ד' בלבד מבלי פניה חיצונית. 'מפני המלחמה אשר סבבה' - והיה עולה בליבו בהכרח ג"כ תועלת עצמו שבונה הבית מפני המלחמה, למצוא מנוחה מאויביו. 'ועתה הניח ד' אלקי לי מסביב'⁵⁵ - וגם בלא המקדש אין לי מלחמה עם האויבים, כי 'אין שטן ואין פגע רע'. 'והנני אמר' - רצונו לומר אני הוא שיכול לומר 'לבנות בית לשם ד' אלקי' - היינו בכוונה מיוחדת לשם ד' בלא שום פניה חיצונית, אחרי שאין לי לקנות למצוא ע"י הבית מנוחה ממלחמות. 'כאשר דבר ד' אל דוד אבי לאמר בנך אשר אתן תחתך על כסאך הוא יבנה הבית לשמי' - לשם ד' ביחוד, שזה העיקר הנרצה בבנין הקדוש הזה".

⁵¹ דב"י ה. פסוק זה כתוב לפני הפסוקים 'והניח לכם מכל אויביכם... והיה המקום', וכנראה שיגרא דלישנא הוא. וכן ציטט גם רד"ק בפירושו לשם"ב ז א.

⁵² מל"א ה יז.

⁵³ שם יט.

⁵⁴ יש לשים לב שמלבי"ם פירש כאן את הפסוק בשם"ב ז י לא כפי שפירש רש"י המובא לעיל. רש"י פירש שרק אחרי שתהיה מנוחה שלמה יגיע זמן בניין המקדש, ואילו מלבי"ם פירש שאחרי שייבנה המקדש תהיה מנוחה שלמה.

⁵⁵ מל"א ה יח.

דברי מלכ"ים בהסברו השלישי דומים לדברי "משך חכמה", שכן שניהם הסבירו שה' מנע מדוד את בניית בית המקדש בגלל החשש שמא יתערבו אצל דוד שיקולים אישיים, והוא לא יבנה את בית המקדש לשם שמים בלבד. אך יש שני הבדלים בין דברי מלכ"ים לדברי בעל "משך חכמה":

1. לפי מלכ"ים, השיקול האישי הוא הרצון להשגת מנוחה מהאויבים, ולפי בעל "משך חכמה", השיקול האישי הוא ביסוס מלכותו של דוד באמצעות בניית בית המקדש.
 2. לפי מלכ"ים, "היה נמנע שיבנה דוד הבית בכוונה נקיה לשם ד' בלבד", אך לפי בעל "משך חכמה" אנשים יאמרו שדוד בנה את בית המקדש לא לשם שמים, אלא לשם חיזוק מעמדו כמלך, אבל דוד יכל לבנות את ביהמ"ק לשם שמים בלבד.
- הטעם המופיע אפוא בדברי שלמה לחירם הוא היעדר המנוחה מהאויבים. טעם זה מתאים לטעם שמסר נתן לדוד, לפי רש"י, והוא אחד מהטעמים לפי אברבנאל. אבל אין הוא מתאים לטעם שכתב רלב"ג, שדוד אינו בן מלך - והוא הטעם השני של אברבנאל - ולא לטעם שהסביר "משך חכמה" שיאמרו שדוד בנה את בית המקדש כדי לחזק את ממלכתו. אמנם מובן מדוע לא הזכיר שלמה לחירם את הטעמים הללו, שהרי אינם לכבודו של דוד, אלא הם מפחיתים מחשיבות מלכותו. אמנם גם הטעם שכתב מלכ"ים, שדוד אינו יכול לבנות את בית המקדש לשם שמים בלבד, אינו לכבודו של דוד, אבל טעם זה אינו מפורש בדברי שלמה אלא רק רמזו בהם. ואולי ניתן להוסיף שאין הם מפחיתים מחשיבות מלכותו של דוד, אלא מסבירים את טבעו של האדם.

ג. דברי דוד לשלמה ולשרי ישראל

בספר דברי הימים אמר דוד לשלמה: "אני היה עם לבבי לבנות בית לשם ד' אלקי. ויהי עלי דבר ד', לאמר: דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית, לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני".⁵⁶

כדברים שאמר דוד לשלמה, אמר דוד לשרי ישראל.⁵⁷ הנימוק המועלה שם מעורר שתי שאלות:

1. הן בספר שמואל, בדברי נתן לדוד, והן בספר מלכים, בדברי שלמה לחירם, לא נזכר נימוק זה, אלא אדרבה נאמרו שם נימוקים אחרים, כפי שהתבאר. מדוע אפוא אמר דוד שה' נימק זאת ב"דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני?"
 2. המלחמות שנלחם דוד לא היו מלחמות מיותרות, אלא "מלחמות ה'",⁵⁸ ואם כן מדוע נמנע מדוד בגללן לבנות את בית המקדש?
- כבר הקשה אברבנאל בפירושו לספר שמואל:⁵⁹ "למה לא רצה ד' יתברך שיבנה דוד את הבית... ואם נאמר שהיתה הסיבה בזה לפי שדוד שפך דמים רבים - הנה זה יחשב לצדקה כי

⁵⁶ דה"א כב ז-י.

⁵⁷ דה"א כח ב-ו.

⁵⁸ ש"א כה כח.

⁵⁹ בפירוש לשמ"ב, ה, שאלה שישית.

הם דמי אויבי ד' ולא הרג מבני ישראל כי אם מהאויבים, והנה שלמה שפך דם יואב ודם אדוניו אחיו ודם שמעי בן גרא⁶⁰ והיו מבני ישראל! ואם נאמר שהיו אלה חייבי מיתה, אין ספק שיותר היו חייבים בה אויבי ד' הפלשתים שהרג דוד! "

על השאלה הראשונה כבר השיב רד"ק: "זה לא מצאנו שאמר לו ד', אבל דוד אמר כן בליבו כי מפני זה מנעו ד' לבנות הבית. או נתן הנביא אמר לו כן, ואעפ"י שלא נכתב בספר שמואל נמצא כמוהו רבים כמו 'ותאמרו ושלחה אנשים לפניו'⁶¹."

מדברי רד"ק בהסברו הראשון נראה שאינו מסכים להסברים שכתבו המפרשים בבאור דברי נתן לדוד. שכן אם נתן נימק לדוד מדוע מנעו ה' מלבנות את בית המקדש, שוב אין מקום לכך שדוד יפרש לעצמו נימוקים אחרים. לפיכך נראה, שרד"ק למד שבדברי נתן לדוד לא נאמר שום נימוק מדוע מנעו ה' מלבנות את הבית, וכל הדברים שנאמרו שם היו רק דברי תנזומים לדוד. אכן רד"ק שם לא ביאר שום נימוק בדברי נתן.⁶²

ועדיין קשה, שהרי בדברי שלמה לחירם מפורש הנימוק מדוע מנע ה' מדוד לבנות את הבית, "מפני המלחמה אשר סבבה". על כך כתב שם רד"ק: "לא רצה [שלמה] לגלות לו [לחירם] הטעם כי ד' מנעו, כי לא היה זה כבוד לאביו, ואמר לו זה הטעם הנראה". היינו: נימוק זה שלמה אכן אמרו כהסבר לחירם, אך הוא לא נאמר לדוד מפי נתן.⁶³

לפי זה נראה שהמפרשים דלעיל אינם מסכימים להסברו זה של רד"ק, שכן לדבריהם נתן נימק לדוד מדוע מנע ה' ממנו לבנות את בית המקדש, ואין מקום לומר שדוד נימק לעצמו נימוק אחר. אבל להסברו השני של רד"ק, שמדובר כאן בנבואה אחרת, יוכלו המפרשים להסכים. מלבי"ם אכן כתב בפירוש שמדובר כאן בנבואה אחרת.⁶⁴ אמנם יש לברר מדוע היה צורך בנימוק נוסף, אך תחילה יש להבין מהי כוונת דוד בדבריו "דמים רבים שפכת ארצה לפני".

1. הסבר רמב"ם

רמב"ם, בדבריו על מעלות הנביא, כתב כך:⁶⁵ "ודע שכל נביא אינו מתנבא אלא אחר שנקנו לו כל המעלות ההגיוניות ורוב המעלות המידותיות והחמורות שבהן", אבל "אין מתנאי הנביא שיהיו בו המעלות המידותיות בכללותן עד שלא יהא בו שום מגרעת כלל". בין ההוכחות שהביא רמב"ם לביטול דבריו שאפשר שתהיה לנביא מגרעת מידותית כתב

⁶⁰ מל"א ב כה, לד, מו.

⁶¹ דב' א כב (שלא נזכר בעניין המרגלים, בפרשת שלח לך).

⁶² עיין: רלב"ג המובא לעיל (הערה 41); דעת מקרא שמ"ב ז ה; דעת סופרים שם. לפיהם בנבואת נתן בספר שמואל לא נאמר לדוד מדוע מנעו ה' לבנות את בית המקדש, וכנראה פירשו על פי רד"ק, שכן לפי רש"י, רלב"ג (כתובות), אברבנאל ומלבי"ם נימק נתן לדוד מדוע מנעו ה' לבנות את בית המקדש, כמבואר לעיל.

⁶³ נראה שרד"ק פירש את דברי שלמה כפירוש הראשון של מלבי"ם שם: "לבנות בנין גדול כזה צריך עת שלום ושקט", כלומר: לא היה אפשר לבנות את בית המקדש, כי לא היה ניתן לגייס אנשים ומשאבים לבנייה, שעה שהאנשים והמשאבים מגויסים למאמץ המלחמתי. אבל בהמשך הביא שם רד"ק את פסוקי התורה בפרשת ראה. אמנם את פסוקי התורה הביא רד"ק בהסבר דברי שלמה על עצמו מדוע הוא יכול לבנות את ביהמ"ק, ולא ביחס לדוד, בשאלה מדוע נמנע ממנו לבנות את בית המקדש.

⁶⁴ בפירושו לשמ"ב ז יא, וכן בפירושו לדה"א יז י; כב-ח.

⁶⁵ שמונה פרקים, הקדמה לפרקי אבות פ"ז.

גם: "דוד עליו השלום נביא... ומצאנוהו בעל לב קשה."⁶⁶ ואף על פי שנשתמש בכך בגויים ובהריגת הכופרים והיה רחמן לישראל, הרי ביאר בדברי הימים שה' לא מצאו ראוי לבנין בית המקדש בגלל רוב הרוגיו ואמר לו 'לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת!' לפי רמב"ם, הפסוק שבדברי הימים מתייחס לרשעים שהייתה מצווה להרגם, ואף על פי כן נמנע מדוד לבנות את בית המקדש כיוון שבהריגתם נוצרה בדוד קשיות לב מסוימת, וזו מידה פחותה. ואף שדוד לא השתמש במידה זו כלפי ישראל, מכל מקום מידה זו מנעה ממנו את האפשרות לבנות את בית המקדש, כשם שמנעה ממנו להגיע למעלת גבוהה גבוהה עוד יותר מזו שאליה הגיע.

דברי רמב"ם קשים לכאורה, שהרי משה הרג איש מצרי שהכה איש עברי מאחוריו,⁶⁷ ולמרות זאת לא נפסל מלבנות את המשכן.⁶⁸

יש ליישב זאת על פי דברי רמב"ם: "דוד עליו השלום... הרי ביאר בדברי הימים שה' לא מצאו ראוי לבנין בית המקדש בגלל רוב הרוגיו ואמר לו 'לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת'". הדמים הרבים יצרו בו קשיות לב, אבל משה שהרג מצרי אחד, לא נוצרה בו עקב כך שום קשיות לב,⁶⁹ ולכן לא נמנעה ממנו בניית המשכן.⁷⁰

⁶⁶ כן הוא בתרגומו של ר"י קאפח. בנרפס ובתרגום ר"י שילת: "אכזריות".

⁶⁷ שם' ב יא-יב.

⁶⁸ שם' מ.

⁶⁹ יש מרבתינו שאמרו שמה שהרגו בשם המפורש ולא בידיו (שמות רבה א כט; תנחומא שמות ט י; הר"ד ברש"י שם פסוק יד), ועיין דעות נוספות במדרשים שם ובמב"ן ובאב"ע שם, פסוקים יב-יד.

⁷⁰ עוד העיר הרב גורן (משיב מלחמה, שם עמ' יט, בלא להתייחס לרמב"ם בפירושו), שמה נלחם בסיתון ובעוג, אך מלחמות אלו היו לאחר הקמת המשכן.

עוד הקשה הרב גורן (משיב מלחמה, שם עמ' כא-כב), שרמב"ם עצמו כתב שם בסמוך "שהרי שלמה היה נביא... ומצאנו בו בפירוש מגרעת מידותיו והיא התאונות". ואם כן, כיצד היה שלמה ראוי לבנות את בית המקדש? וכבר אברבנאל הקשה מעין זה. וכך כתב בפירושו לשם"ב ה, שאלה שישית, ובלא להתייחס לרמב"ם: "ויותר היה ראוי שנעים זמירות ישראל דוד בחיר ד' יבנה את ביהמ"ק משיבנו שלמה אשר נשיו היטו את לבבו (מל"א יא ד)". נראה לענות שתי תשובות לשאלה זו:

א. כישלון שלמה בריבוי נשיו היה לאחר שכבר בנה את בית המקדש, שכן שלמה התחיל לבנות את בית המקדש בשנה הרביעית למלכו (מל"א ו א), ובנהו שבע שנים (שם לח), ואילו הטיית לבבו ע"י נשיו הייתה "לעת זקנת שלמה" (שם יא ד. ועיין גם רד"ק, שם ג ג). ואילו דוד נלחם מלחמות רבות לפני שביקש לבנות את בית המקדש. הרב גורן אמנם הזכיר נקודה זו, אך הוא לא הסכים ליישב כך את השאלה משלמה, משום שהקב"ה רואה את הנולד. לענ"ד זה לא קשה. ועוד, הרב גורן עצמו כתב שמלחמות משה בסיתון ועוג אין להקשות כיצד הקים משה את המשכן, שכן הקמת המשכן קדמה למלחמות סיתון ועוג; יש להעיר על תירוץ זה שבסדר עולם רבה, פרק טו (הובא ברש"י מל"א ג ג; ירמיהו לב לא; דה"ב טו יט), אמרו חז"ל, שכאשר התחיל שלמה לבנות את ביהמ"ק נשא את בת פרעה, אבל יש ליישב שמכל מקום לא כתוב שם שכבר אז נטה לבבו. ועיין בריקא רבה יב ה ובבמ"ר י ד, ששלמה נשא את בת פרעה רק כשסיים לבנות את בית המקדש.

ב. רמב"ם לא כתב שכל פחיתות מידותית מונעת את האפשרות לבנות את בית המקדש, אלא רק הביא את הפסוקים בדברי הימים כדי להראות שנמנעה מדוד האפשרות לבנות את בית המקדש בגלל ריבוי הרוגיו. ואם כן רואים משם שיש בזה פחיתות מידותית. אבל ייתכן שדווקא עניין זה של שפיכות דמים הוא המונע את בניין בית המקדש, ולא פחיתות מידותית אחרת כמו תאוה. וכך כתב רד"ק: "כיון שנודמן לו שפיכות דמים לרוב מנעו מלבנות בית המקדש, שהוא לשלום ולכפרת עון ולעטרת תפלה, כמו שמנע להניף ברזל במזבח ובבית המקדש, לפי שהברזל עושים ממנו כלי הריגה, לא יעשו ממנו כלי שלום כרוב".

יש להדגיש, שלמרות קשיות לבו של דוד כלפי הגויים, על פי רמב"ם, רמב"ם עצמו כתב שרוד היה רחמן לישראל. רחמנותו כלפי ישראל בולטת במיוחד בדבריו אל ה' בשעת מגפת הדבר: "הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו, תהי נא ידך בי ובבית אבי".⁷¹ ובמכילתא אמרו:⁷² "וכן אתה מוצא האבות והנביאים היו נותנים עצמם על ישראל. במשה מה הוא אומר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת",⁷³ אם ככה את עשה לי הרגני נא הרג ואל אראה ברעתי".⁷⁴ בדוד מהו אומר והנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו, תהי נא ידך בי ובבית אבי. הא ככל מקום אתה מוצא האבות והנביאים נתנו נפשם על ישראל".⁷⁵ "תפארת ישראל" על המשניות⁷⁶ כתב, שרוד נקרא בשם זה "על שם דודיו ואהבתו לעמו כאמרו 'תהי נא ידך בי ובבית אבי'".

עוד יש לציין שהמפרשים לא פירשו כרמב"ם, שבדוד נוצר קשי לב כתוצאה מהריגתו גויים. הגר"א כתב:⁷⁷ "כי האדם אי אפשר לו לשבור דרכו כלומר מזלו שנולד בו. וכשנולד במזל רע על זה ניתנה הבחירה ביד האדם שיוכל לאחוז במזלו איזה דבר שירצה להיות: או צדיק או רשע או בינוני... והענין כי בדוד נאמר 'זהו אדמוני'⁷⁸ והוא במאדים, ולכן טעה עליו שמואל בעת ראה קלסתר פניו,⁷⁹ אבל הוא העביר מידותיו בכל".

2. הסבר רד"ק

כתב רד"ק: "אמרו ידמים רבים שפכת ארצה' כי דם נקיים היה בדם אשר שפך". היינו: אכן מצד מלחמות ה' שנלחם, לא היה דוד נפסל מלבנות את בית המקדש, אלא שגם דם נקיים היה בדם אשר שפך, ועל כן נפסל מלבנות את הבית. שלושה הסברים ניתנו בידי רד"ק על דם הנקיים ששפך דוד:

א. "כי דם נקיים היה בדם אשר שפך כמו דם אוריה"⁸⁰ וזהו 'לפני'".
ב. "גם בדמי הכהנים [שנהרגו בנב] היה הוא סיבה כמו שאמר 'אנכי סבתי בכל נפש בית אביך'".⁸¹

ג. "גם בדמי הגויים אשר שפך, אותם שלא היו בני מלחמתו, אפשר שהיו בהם אנשים טובים וחסידיים. אעפ"כ לא נענש עליהם כי כוונתו לכלות הרשעים שלא יפרצו בישראל, ולהציל עצמו כשהיה בשדה פלשתים לא יחיה איש ואשה".⁸² אבל כיוון שנודמן לו שפיכות

⁷¹ שמ"ב כר יז. וכעין זה דה"א כא יז.

⁷² בא, פתיחתא.

⁷³ שמ"ב לב לב.

⁷⁴ במ"א טו.

⁷⁵ עיין ב"מאיר עין" על המכילתא, אות לא, שכחב שיש שגרסו "במשה ובנביאים" במקום "האבות והנביאים". וכתב עליהם: "ואין נכון, אלא שהוא מונה את דוד מכלל האבות... וכבר אמרו האבות הן המרכבה, ודוד רגל רביעית שבמרכבה".

⁷⁶ שקלים פ"ו מ"א.

⁷⁷ משלי כב ו.

⁷⁸ שמ"א טז יב.

⁷⁹ בראשית רבה סג ח; ילקוט שמעוני, ח"ב, רמז קכד.

⁸⁰ שמ"ב יא יד-יז.

⁸¹ שמ"א כב כב. ועיין שם בפרקים כא-כב.

⁸² שמ"א כז ח-יא.

דמים לרוב מנעו מלבנות בית המקדש, שהוא לשלום ולכפרת עוון ולעטרת תפלה, כמו שמנע להניף ברזל במזבח⁸³ ובבית המקדש⁸⁴ לפי שהברזל עושים ממנו כלי הריגה, לא יעשו ממנו כלי שלום ברוב.

על כל אחד משלושת ביאוריו של רד"ק שאלו האחרונים שאלות.

א. על ההסבר שהכוונה היא לדם אוריה שאלו האחרונים שאלות אלו:

1. הריגת אוריה הייתה לאחר שביקש דוד מנתן לבנות את בית המקדש ולאחר שנמסר לו שה' מונע זאת ממנו,⁸⁵ ואם כן כיצד ניתן לפרש שהסיבה שבגללה נמנע מדוד לבנות את בית המקדש היא הריגת אוריה?⁸⁶

2. אוריה היה מורד במלכות, כמבואר בגמרא,⁸⁷ והיה חייב מיתה, ואם כן אין הוא נחשב דם נקי.⁸⁸

3. אוריה היה אדם יחיד, וכיצד ניתן לומר על הריגתו "דמים רבים שפכת"?⁸⁹ הסברו זה של רד"ק כיצד מתיישב "מלחמות גדולות עשית"?

על השאלה הראשונה ניתן להשיב על פי דברי רד"ק עצמו. הראינו לעיל, שלפי רד"ק, הדברים שאמר דוד לשלמה אינם הדברים שנאמרו לו ע"י נתן בעת פנייתו אליו לבנות את בית המקדש, אלא דברים שנאמרו לו בזמן אחר. לפי זה לא קשה על דברי רד"ק דידן, שכן ניתן להסביר שהנבואה השנייה נאמרה לו מאוחר יותר, לאחר הריגת אוריה. אך לפי הסברו הראשון, שדוד אמר כן מלכו, קשה. נראה אפוא שהסברו זה של רד"ק, שהכוונה היא לדם אוריה, נאמר רק לפי תשובתו השנייה, ואילו המפרשים ששאלו עליו שאלו לפי תשובתו הראשונה.

על השאלה השנייה שנשאלה על רד"ק - שאוריה היה מורד במלכות - יש לענות על פי דברי הגמרא.⁹⁰ אף שחכמים אמרו שדוד פטור על הריגת אוריה, מפני שאוריה היה מורד במלכות, מכל מקום שמאי הזקן, בשם חגי הנביא, חולק עליהם ואומר, שדוד חייב על הריגתו. ושניהם למדו את דבריהם מהפסוק שאמר נתן לדוד לאחר הריגת אוריה, "ואתו הרגת בחרב בני עמון".⁹¹ חכמים דרשו "הרי לך בחרב בני עמון: מה חרב בני עמון אין אתה נענש עליו, אף אוריה החתי אי אתה נענש עליו. מאי טעמא? מורד במלכות הוה". ואילו שמאי הזקן, בשם חגי הנביא, דרש: "האומר לשלוחו צא והרוג את הנפש, שולחיו חייב, שנאמר 'ואתו הרגת בחרב בני עמון'". ניתן אפוא להסביר שרד"ק פירש את הפסוק בדברי

⁸³ שם' כ כב, ועיין שם ברש"י.

⁸⁴ מ"א ו ז.

⁸⁵ בקשת דוד לבנות את בית המקדש מתוארת בשם"ב פרק ז, ואילו הריגת אוריה מתוארת בפרק יא. בשם"ב ח א; י א, הכתוב מדגיש "ויהי אחרי כן", ועיין גם יא א, "ויהי לתשובת השנה".

⁸⁶ הרב גורן, "משיב מלחמה", ח"א, עמ' יז-יח; הרב אבינר, "שנה בשנה", תש"ן, עמ' 271; הרב כרמל, "ספר חגי", קרית ארבע חברון, תשמ"ה, עמ' 211.

⁸⁷ שבת נו ע"א; קידושין מג ע"א.

⁸⁸ הרב גורן שם; הרב אבינר שם.

⁸⁹ הרב אבינר שם; הרב כרמל שם.

⁹⁰ קידושין מג ע"א.

⁹¹ שם"ב יב ט.

הימים על פי שיטת שמאי הזקן, אף שאין הלכה כמותו. ואכן בפירושו לספר שמואל פירש רד"ק את הפסוק "ואתו הרגת בחרב בני עמון" כשמאי הזקן, ולא כחכמים. אם כן, רד"ק עצמו איננו קשה, שכן הוא לשיטתו.⁹² אמנם חכמים החולקים על שמאי הזקן, והלכה כמותם, לא יסכימו להסבר זה של רד"ק.

על השאלה השלישית שנשאלה על רד"ק - אוריה היה אדם יחיד, וכיצד ניתן לומר על הריגתו "דמים רבים שפכת" - יש לומר שמצאנו מעין זה. ה' אמר לקין "קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה",⁹³ היינו דמים רבים, אף שמדובר ביחיד שנהרג. וביאר שם רד"ק: "וריבוי דמי" כמוהו רבים, כמו 'דמיו בו', 'דמיהם במ' והדומים להם. ויאמר בלשון יחיד לפי שהוא אחד, ובלשון רבים לפי שארבע הליחות מעורבות בו. ודעת המתרגם כי אמר בלשון רבים על בניו העתידים לצאת ממנו". אם כן, מצאנו במקומות נוספים לשון רבים ביחס לדמו של אדם אחד בלבד. אפשר אפוא שגם כאן הכוונה היא רק לדמו של אוריה.⁹⁴ גם העובדה שנאמר כאן "דמים רבים" ולא דמים בלבד, אפשר להסבירה. רד"ק לא התכוון לומר שהנאמר "דמים רבים שפכת ארצה לפני" מתייחס רק להריגת אוריה, אלא גם לגרימת הריגת כוהני נב, וכן להריגת הגויים הטובים, שהרי רד"ק כתב: "גם בדמי הכהנים היה הוא סיבה... גם בדמי הגויים אשר שפך, אותם שלא היו בני מלחמתו, אפשר שהיו בהם אנשים טובים וחסידיים". לפי זה, ניתן ליישב שגם המלים, "מלחמות גדולות עשית", לא נאמרו ביחס להריגת אוריה, אלא ביחס למלחמות אחרות.⁹⁵

ב. על ההסבר השני של רד"ק - "גם בדמי הכהנים היה הוא סיבה שאמר 'אנכי סבתי בכל נפש בית אביך'" - שאלו, שקשה לומר "דמים רבים שפכת ארצה לפני" על מעשה שהיה רק גורם לשפיכות דמים, ע"י איש אחר.⁹⁶ ועוד קשה, לפי הסבר זה של רד"ק אין מתיישב המשפט "מלחמות גדולות עשית".

שתי השאלות מתיישבות כנראה על פי מה שנתבאר. רד"ק לא התכוון ש"דמים רבים שפכת ארצה לפני" מתייחס רק לגרימת הריגת כוהני נב, אלא שנוסף להריגת אוריה גרם דוד גם להריגת כוהני נב. ואכן רד"ק כתב: "גם בדמי הכהנים היה הוא סיבה", ולכן ראוי להזכירם בהקשר של שפיכות דמים.

⁹² אמנם הרב גורן והרב אבינר הזכירו את דברי שמאי הזקן, אך אעפ"כ נשארו בקושיה על רד"ק כיוון שהלכה כחכמים. ולפי דבריו רד"ק מיושב, שכן רד"ק לשיטתו שפירש גם בשמואל כשמאי הזקן. רד"ק, כפרשן, אינו חייב לפרש על פי ההלכה. עיין רד"ק למלא"ג ג, שכתב "ואע"פ שלא נקבעה ההלכה כדברי זה החכם... נראין דבריו".

⁹³ ברא"ד י.

⁹⁴ הרב כרמל, שם בהערה, אכן הביא את הפסוק ואת רש"י שם בעקבות דברי חז"ל, וכאן הוספנו שרד"ק עצמו ביאר שם כעין דבריו בדברי הימים והראה שכן הוא לשון המקרא.

⁹⁵ עוד ניתן לכאורה לענות על השאלה השלישית על פי המסופר בספר שמואל, שיחד עם אוריה נהרגו בקרב אנשים נוספים. ואם כן ניתן לפרש, שעליהם נאמר "דמים רבים". על פי זה ניתן לענות גם על השאלה השנייה - שאוריה היה מורד במלכות וחייב מיתה - אף לדעת חכמים שסוברים שאוריה כן היה מורד במלכות. אמנם אוריה היה מורד במלכות והיה חייב מיתה, אבל האנשים שנהרגו עמו לא היו חייבים מיתה. לפי זה קשה מדוע לא הוכיח נתן הנביא את דוד על הריגתם אלא רק על הריגת אוריה. נראה שרוד לא היה האשם בהריגתם, כיוון שהם היו נהרגים בלאו הכי. וכן רד"ק לא הזכיר אלא את הריגת אוריה בלבד.

⁹⁶ הרב גורן, שם, עמ' יח; הרב אבינר, שם, עמ' 272.

עוד נראה לומר על השאלה הראשונה, שכיוון שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה,⁹⁷ הרי שבגלל מעלתו של דוד אפילו גרמא של שפיכות דמים מצדו נחשבה לו כשפיכות דמים.

ומצאנו שגם בדברי חז"ל צוינה הקפדה על דוד בעניין זה: "אלמלא נשתייר אביתר לאחימלך בן אחיטוב לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט".⁹⁸ עוד אמרו חז"ל: "אמר לו הקב"ה לדוד: עד מתי יהיה עוון זה טמון בידך. על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים, ועל ידך נטרד דואג האדומי, ועל ידך נהרגו שאול ושלשת בניו. רצונך יכלו זרעך או תמסר ביד אויב".⁹⁹ הקב"ה הקפיד על דוד בגלל מעלתו. מובן אפוא מדוע ה' אמר לו על כך "כי דמים רבים שפכת ארצה לפני".

אמנם מדברי חז"ל אלו עצמם יש להביא ראיה שההקפדה על דוד היא רק בגלל גודל מעלתו, שכן חז"ל כרכו יחדיו את "על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים, ועל ידך נטרד דואג האדומי". האם דוד הוא שאשם בחטאו של דואג האדומי? אלא בגלל גדולת דוד הקפיד עליו הקב"ה אפילו על גרמא וחוקה, חטאו של דואג. כך גם ביחס להריגת כוהני נוב. והר"ן כתב מעין זה בהקשר אחר: "כי אותו המעט לדוד... היה נחשב לו כמי שיהיה נחשב לאדם אחר שחטא כל מה שיורה עליו פשט הכתוב... שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה".¹⁰⁰

ג. על ההסבר השלישי של רד"ק - "גם בדמי הגויים אשר שפך, אותם שלא היו בני מלחמתו, אפשר שהיו בהם אנשים טובים וחסידים" - שאלו הרי זהו טבעה של מלחמה, מי שנמצא בסמוך למקום הקרב עלול להיפגע, ואין להיענש עליו. לפי זה, לכאורה לא היה צריך דוד להיפסל מלבנות את בית המקדש.¹⁰¹

נראה להסביר שרד"ק הבחין בין הריגת רשעים במלחמה - שעליהם אין נענשים ואין מאבדים את הזכות לבנות את בית המקדש - לבין הריגת צדיקים תוך כדי המלחמה - שאף שאין היא עבירה, אין היא גם מצוה, אלא היתר ותוצאה של הכרח. אין אפוא להיענש על הריגה כזו, אך אפשר לאבד בגללה את הזכות לבנות את בית המקדש, שעניינו, כלשון רד"ק, "לשלום ולכפרת עוון ולעטרת תפלה". על שאלת אברבנאל, שגם שלמה הרג אנשים מישראל - את אדניהו ויואב ושמעי בן גרא - נראה לומר, שלפי רד"ק הייתה מצווה בהריגתם, שכן על ציווי דוד לשלמה "ושמרת את משמרת ה' אלקיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ועדותיו... וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה... ולא תורד שיבתו בשלום שאל",¹⁰² כתב רד"ק:¹⁰³ "ויגם" - לרבות על מצוות ה' אשר צוהו ללכת בדרכי ה' אמר וגם זאת היא מדרכי ה' לבער אנשי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב".

⁹⁷ בבא קמא נ ע"א; יבמות קכא ע"ב, ושם כתוב "סביביר". אבל בתורת חיים שם כתוב "צדיקיר". ובמסילת ישרים פ"ד כתוב "חסידיר". ועיין גם ברד"ל על פרקי דר' אליעזר, פנ"א, אות לה.

⁹⁸ סנהדרין צה ע"ב.

⁹⁹ שם ע"א.

¹⁰⁰ ררשות הר"ן, מהדורת מכון שלם, ירושלים תשל"ו, דרוש שישי, עמ' קח-קט.

¹⁰¹ הרב אבינר, שם.

¹⁰² מל"א ב ג-ו.

¹⁰³ שם ה.

וכבר התבאר שדעת רד"ק היא שעל הריגה שהייתה בה מצווה אין להפסיד את הזכות לבנות את בית המקדש.

3. הסבר מלבי"ם

מלבי"ם, בפירושו לדברי הימים, פירש: 'דם לרב שפכת' - ששפך דם שלא לצורך במלחמות הרשות שעשה". היינו: המילים "דם לרב שפכת" אינן מתייחסות לאנשים שמצווה להורגם, אלא לאנשים שמותר להורגם. ואף שאין נענשים עליהם, שהרי מותר להורגם, מכל מקום כיוון שבהריגתם אין מקיימים מצווה, נפסל הורגם מלבנות את בית המקדש. כעין זה כתבו גם "דעת מקרא" ו"מוסר הנביאים".¹⁰⁴ לפי פירוש זה, המילים "דמים רבים", "שפכת" ו"מלחמות גדולות עשית" מתבארות כפשוטן. השאלה של הכרונולוגיה - הרי מלחמות הרשות שעשה דוד היו לאחר שדוד ביקש מנתן לבנות את הבית -¹⁰⁵ מתבארת לפי מלבי"ם דלעיל. דברי דוד לשלמה ולשרים מקורם בנבואה מאוחרת שאמר לו נתן, ולא בנבואה הראשונה שאמר לו נתן.

4. הסבר "דעת מקרא"

ב"דעת מקרא" לדברי הימים הוסבר שהכוונה היא למלחמה שהייתה בין בית דוד לבית איש בושת, שבה נהרגו מאנשי דוד ומאנשי איש בושת, כפי שנאמר בשמואל:¹⁰⁶ "ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד". וכן פירש הרב כרמל.¹⁰⁷ גם פירוש זה דומה להסבר השלישי של רד"ק. לפי, המילים "דם לרב שפכת" אינן מתייחסות לאנשים שמצווה להורגם, אלא לאנשים שמותר להורגם. אף שאין נענשים עליהם, שהרי מותר להורגם, מכל מקום כיוון שבהריגתם אין מקיימים מצווה, הורגם נפסל מלבנות את הבית. גם לפי פירוש זה המילים "דמים רבים", "שפכת" ו"מלחמות גדולות עשית" מתבארות כפשוטן.

5. הסבר הרב גורן

הרב גורן¹⁰⁸ פירש, שהכוונה במילים "דם לרב שפכת" היא לחיילי דוד שנהרגו במלחמות הרשות שעשה דוד, כמו שנאמר בתרגום לתהלים,¹⁰⁹ שבמלחמת דוד בארם נהרגו שנים עשר אלף מחיילי דוד. על הסבר זה שאל הרב אבינר שתי שאלות:¹¹⁰

¹⁰⁴ על נביאים ראשונים, הוצאת פלדהיים, ירושלים תשל"ו, ח"ב, עמ' 503; הוספות לשמ"ב, פ"ז, אות ט.

¹⁰⁵ בקשת דוד לבנות את ביהמ"ק הייתה בשמ"ב בפ"ז, ומלחמות הרשות היו בפ"ח שבראשו כתוב "ויהי אחרי כן".

¹⁰⁶ שמ"ב ג א.

¹⁰⁷ ספר חג"י, שם, עמ' 111-113.

¹⁰⁸ משיב מלחמה, שם, עמ' כג-כה.

¹⁰⁹ תה"ס ב.

¹¹⁰ שנה בשנה, שם, עמ' 274-275.

א. בגמרא בשבועות¹¹¹ נאמר שמלכות ההורגת שישית מחייליה במלחמות הרשות אינה נענשת, ושנים עשר אלף חיילים היו פחות משישית צבאו של דוד,¹¹² ואם כן מדוע נענש דוד על מותם?

ב. בספרי¹¹³ נמתחה אמנם ביקורת על דוד ועל מלחמותיו בארם, אבל הביקורת הייתה רק "סמוך לפלטרין שלך לא הורשת, ואתה הולך ומכבש ארם צובה וארם נהריים", ולא נאמרה שם שום ביקורת על כך שגרם למות חייליו.

עוד יש לשאול על פירושו של הרב גורן. קשה לפרש שהמילים "דם לרב שפכת" נאמרו על חיילים שנהרגו ע"י האויבים. על שאלה זו ניתן לענות על פי מה שנתבאר לעיל, שכיוון שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה, הרי בגלל מעלתו של דוד גם גרמא של שפיכות דמים נחשבת לו כשפיכות דמים.

עוד יש לשאול. הרי מלחמות הרשות שעשה דוד היו לאחר שדוד ביקש מנתן לבנות את בית המקדש. אך כבר הובא הסבר מלבי"ם, שדברי דוד לשלמה ולשרים מקורם בנבואה מאוחרת שאמר לו נתן, ולא בנבואה הראשונה של נתן. כך מתבארים דברי הרב גורן.

על שאלתו הראשונה של הרב אבינר, שמלכות ההורגת שישית מחייליה במלחמות הרשות אינה נענשת, כבר ענה הרב גורן בכתבו שמלחמות אלו לא נידונו אף כמלחמות הרשות, ולכן הייתה הקפדה על דוד על החיילים שנהרגו באותן מלחמות. אך דבריו קשים, כיוון שהרמב"ם כתב בפירוש,¹¹⁴ שמלחמות אלו נעשו על פי הסכמת בית הדין הגדול, ואם כן נראה שלא ייתכן לומר שהן פחות מלחמות הרשות. אבל נראה שניתן ליישב את פירושו. אף שמלחמות אלו נידונו כמלחמות הרשות, ולא היה דוד צריך להיענש על החיילים שנהרגו בהן, מכל מקום כבר התבאר לעיל שגם הריגה שאין נענשים עליה מונעת את הזכות לבנות את בית המקדש שעניינו "שלום וכפרת עוון ועטרת תפלה".

על שאלתו השנייה של הרב אבינר - שבספרי לא נאמרה כל ביקורת על דוד בעניין החיילים שנהרגו באותה מלחמה - נראה לומר שאכן ספרי חולק על התרגום. לפי ספרי לא יתפרש כמתפרש בתרגום, שהכוונה היא לכך שנהרגו שנים עשר אלף מחיילי דוד, אלא כמו שפירשו המפרשים שם, שהכוונה היא לכך שמחיילי אדום נהרגו שנים עשר אלף איש. וכך נאמר בפסוק: "למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד. בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח שנים עשר אלף".¹¹⁵ משמע שיואב הכה שנים עשר אלף חיילים מאדום, ולא ששנים עשר אלף מחיילי דוד נהרגו. הרב גורן מסביר, שהתרגום התקשה בהמשך המזמור. שם נאמר: "אלקים זנחתנו פרצתנו אנפת תשוב לבנו", ולכן פירש שחיילי דוד הם שנהרגו. אבל רש"י, רד"ק, מאירי, ספורנו ומלבי"ם פירשו את הפסוק כפשוטו, שהכוונה היא לשנים עשר אלף איש מאדום. את "אלקים זנחתנו פרצתנו" הסבירו בדרך אחרת. נראה שכך יפרש גם ספרי. לפיכך לא נאמרו בספרי דברי הקפדה על דוד בעניין

¹¹¹ שבועות לה ע"ב.

¹¹² בצבאו של דוד היו מיליון ושלש מאות אלף חיילים, על פי שמ"ב כד ט. ועל פי דה"א כא ה היו כו מיליון וחמש מאות ושבעים אלף חיילים. ועיי' שם במפרשים.

¹¹³ עקב, נא (לדב' יא כד).

¹¹⁴ הלכות תרומות, פ"א ה"ג.

¹¹⁵ תה"ס א-ב.

החיילים שנהרגו. ואם כן, פירושו של הרב גורן מתאים לתרגום בתהלים, אך ספרי - וכן רש"י, רד"ק, מאירי, ספורנו ומלבי"ם - אינם כפירושו. המכנה המשותף בין פירושי רד"ק, מלבי"ם, "דעת מקרא" והרב גורן בהסבר הפסוקים בדברי הימים הוא שהכוונה לאנשים שלא הייתה מצווה להורגם, אלא לאנשים מישראל שנהרגו בגרמא או לגויים טובים שלא הייתה מצווה בהריגתם.

6. הסבר רמב"ן

רמב"ן, בפירושו לתורה,¹¹⁶ כתב: "והנה דוד מנעו ה' יתברך מפני שאמר כי דמים רבים שפכת ארצה לפני... ודוד הוא המשגיח והמתעורר והוא אשר הכין הכל... והוא איש משפט ומחזיק במידת הדין ולא הוכשר בכית הרחמים ועל כן נתאחר הבנין כל ימי דוד". ואם כן, בדברי ה' אין ביקורת כלפי דוד, ואף אין כאן מגרעת מידותית של דוד, אלא שמידתו של דוד היא מידת הדין, ואילו בית המקדש הוא בית הרחמים, ולכן לא ראוי שדוד יבנה את הבית.

7. הסבר הגר"א

הגר"א, בפירושו לדברי הימים, כתב: "כי דמים רבים שפכת' - והבית הזה יקרא 'מנוחה', לכן צריך איש מנוחה לבנותו". כעין זה פירש גם מלבי"ם.¹¹⁷ דברי הגר"א דומים לדברי רמב"ן, אלא שרמב"ן נימק את מניעת דוד בכך שהוא "איש משפט מחזיק במידת הדין ולא הוכשר במידת הרחמים", ואילו הגר"א נימק בכך שהבית נקרא מנוחה, ולכן צריך לבנותו איש מנוחה.

8. הסבר "מצודת דוד"

בעל "מצודת דוד" כתב בביאורו לדברי הימים כך: "דם לרב שפכת' - עם שנלחם מלחמות ה', מכל מקום מנעו מבנות את הבית כמו שמנע להניף ברזל על המזבח על שעושים מהם כלי רציחה". עוד כתב:¹¹⁸ "ויבחר בשלמה בני לשבת על כסא מלכות ה' על ישראל - לא לעוון יחשב הדם והוא ולא נמאסתי בעבור זה מן המלוכה, אלא נבחרתי עד עולם כל ימי חיי". דברי בעל "מצודת דוד" נראים זהים לדברי רד"ק בפירושו השלישי. אבל נראה שבעל "מצודת דוד" ורד"ק חלוקים. שהרי לפי רד"ק, מניעת ה' את דוד מבניית בית המקדש לא הייתה בגלל מלחמות המצווה שעשה. אלא רק בגלל הגויים שלא היה ראוי ללחום בהם, ואפשר שהיו בהם אנשים טובים וחסידיים. ואילו לפי בעל "מצודת דוד", מנע ה' מדוד לבנות את הבית בגלל מלחמות המצווה שעשה. דברי "מצודת דוד" דומים אפוא יותר לדברי רמב"ן והגר"א.

¹¹⁶ במ' טז כא.

¹¹⁷ מלבי"ם בפירושו לשמ"ב ז יא פירש כך את הפסוק בדברי הימים.

¹¹⁸ דה"א כח ה.

המשותף בין פירושי רמב"ן, הגר"א ובעל "מצודת דוד" הוא בכך שלפיהם גם מלחמות המצווה שנלחם דוד מנעו ממנו לבנות את בית המקדש, ואע"פ שלא היה בהם שום פגם, מכל מקום עניינו של המקדש אינו מתאים לעניין המלחמה.

9. הסבר תלמיד רס"ג

תלמיד רס"ג פירש "מלחמות גדולות עשית" - ויגעת וזקנת במלחמות, ובנין הבית צריך בחור ובעל כח הרבה.¹¹⁹ דברים אלו קשים, שכן מדוע צריך המלך שכונה את הבית להיות צעיר ובעל כוח, והרי אין הוא צריך לשאת את האבנים הכבדות לצורך הבניין. ועוד קשה, מדוע, לפי פירושו זה, דיבר דוד על מלחמות גדולות ושפיכות דמים לרוב, והרי היה לו רק לומר שהוא זקן ואין לו די כוח לבנות את בית המקדש.

10. הסבר רלב"ג

רלב"ג פירש: "ידמה שלא היה רצון ה' יתברך שיבנהו דוד, להיגלות לפניו שעתידי להחרב, ואולי יאמרו כי בעוון דוד שהרג נפשות רבים מהגויים עשה ה' יתברך כן לבית הזה". כעין זה כתב רלב"ג גם בפירושו לספר שמואל:¹²⁰ "כבר נתקבץ בזה תועלת אחרת והוא כי כשגרם החטא חורבן בית המקדש, אולי אם היה נבנה ע"י דוד היו מייחסים חורבן הבית לדוד מצד רוב הדמים אשר שפך... ויאמרו כי פעולותיו גם כן הם כן - שראוי שיקרום מקרים לקושי ויהיה זה סיבה שלא יסורו מחטאיהם בסיבת העונש שיביא ה' יתברך עליהם, ואולם כשהיה היכנותו ע"י שלמה סרה זאת הטענה, כי היה איש מצליח מאד וכל ימיו היה לו שלום מסביב".

לפי פירושו זה, אין כאן שום ביקורת כלפי דוד, לא מצד מעשיו ולא מצד תכונותיו, ואף לא פגם בתכונותיו, מלהיות ראוי לבנות, אלא שרצון ה' היה שדוד לא יבנה את בית המקדש, כדי שישאל לא יסירו מעל עצמם את האחריות על חטאיהם, ולא יימנעו מלחזור בתשובה בטענה שהחורבן אינו בגלל חטאיהם אלא בגלל מעשי דוד.

על פי רלב"ג ניתן לתת טעם נוסף. על הפסוק "ויבא שלמה את קדשי דוד אביו, ואת הכסף ואת הזהב ואת הכלים נתן באוצרות בית ה'".¹²¹ אמרו חז"ל, שכוונת הפסוק היא ששלמה לא השתמש בהם בבניין הבית:¹²² "ולמה לא נצרך להם?... דוד ביקש על הדבר. אמר לו: ריבון העולמים, צופה אני בנבואתי שסוף בית המקדש עתיד ליחרב, וכל מה שהפרשתי הוא מבתי עכו"ם שהייתי מחריב. שלא יהיו אומות העולם אומרים: מה דוד סבור? החריב בתי אלהינו ועשה בית לאלוקיו? ננערו אלהינו וגבו נקמתם והחריבו בית

¹¹⁹ פירוש על דברי הימים לאחד מתלמידי רס"ג, מהדורת רפאל קירכהיים, פפא"מ חול"ד. דבריו הובאו בדעת מקרא לדה"י שם.

¹²⁰ תועליות, סוף פכ"א; שם"ב, תועלת לד.

¹²¹ מל"א ז נא.

¹²² עיין ברש"י וכו"ק, שעל פי הפשט לא פירשו כך.

אלוקיו! לכן נתפלל שלא יצטרך להם שלמה".¹²³ על פי זה יש לומר, שה' לא רצה שדוד יבנה את הבית, כדי שהגויים לא יאמרו שאליליהם גבו נקמתם והחריבו את בית המקדש.¹²⁴ ההבדל בין הטעם הזה לבין הטעם של רלב"ג הוא שלפי רלב"ג, החשש הוא שישאלו יאמרו שה' החריב את הבית מפני שדוד שפך דמים, ואילו לטעם הזה החשש הוא שהגויים יאמרו שאליליהם החריבו את הבית, כנקמה על מלחמות דוד בהם. לפי שני הטעמים אין במילים "דם לרב שפכת" שום ביקורת כלפי דוד, והסיבה שבגללה מנע ה' מדוד לבנות את הבית היא רק כדי שלא יתלו את חורבן הבית בדוד.

11. הסבר הפסיקתא

במדרש פסיקתא רבתי נאמר:¹²⁵

"מזמור שיר חנוכת הבית לדוד"¹²⁶ - בוא וראה שלמה בונה את הבית והוא נקרא לשמו של דוד. אלא דוד היה ראוי לבנותו ובשביל דבר אחד לא בנה אותו. ואע"פ שחשב לבנותו בא נתן הנביא ואמר לו: 'לא תבנה לי הבית כי דמים רבים שפכת ארצה'. כיון ששמע דוד נתיירא. אמר: הרי נפסלתי מלבנות בית המקדש... אמר לו הקב"ה: אל תירא. חייך, כל דמים ששפכת היו לפני כקרבנות, שכן כתיב 'כי דמים רבים שפכת ארצה לפני'... אין 'לפני' אלא קרבנות¹²⁷ שנאמר 'ושחט את בן הבקר לפני ה'.'¹²⁸ אמר לו דוד: א"כ למה אני בונה אותו? אמר לו הקב"ה: שאם אתה בונה אותו הוא קיים ואינו חרב. אמר לו: והרי יפה! אמר לו הקב"ה: גלוי וצפוי לפני שעתידיש לחטוא ואני מפיג חמתי בו ומחריבו וישראל ניצולין שכן כתיב 'באהל בת ציון שפך כאש חמתו'.¹²⁹ אמר לו הקב"ה: חייך, הואיל וחשבת לבנותו, אע"פ ששלמה בןך בונה אותו, לשמך אני כותבו: 'מזמור שיר חנוכת הבית לדוד'".¹³⁰

ממדרש זה עולה ההפך ממה שפירשו המפרשים (חוץ מתלמיד רס"ג ורלב"ג), שדוד נפסל מלבנות את הבית בגלל מעשיו שלא היו נקיים דיים, או מפני שמידותיו ותכונותיו לא התאימו לבניית הבית. אדרבה, דווקא בגלל גדלות מעשיו של דוד היה בית המקדש שבונה דוד נצחי ולא היה נחרב לעולם, וכיוון שגלוי וידוע לפני ה' שישאל עתידים לחטוא, לכן מנע מדוד לבנות את הבית, כדי שיפיג ה' את חמתו בבית המקדש ולא בעם ישראל. יש לציין שהיסוד שכתב המדרש, שבניין דוד הרי הוא נצחי ואינו חרב, מופיע גם בגמרא

¹²³ פסיקתא רבתי, פרשה ו, אות ז. הובא בילקוט שמעוני, מלכים שם, רמז קפז, וברש"י וברד"ק שם בקיצור ובשינוי לשון.

¹²⁴ טעם זה שמעתי מאחי הרב יגאל.

¹²⁵ פסיקתא רבתי, פרשה ב, אות ה. הובא בילקוט שמעוני שמ"ב ז, רמז קמה.

¹²⁶ תה"ל א.

¹²⁷ מאיר עין על הפסיקתא הפנה לכמדבר רבה, כא ג, ושם כתב כך: "תחת אשר קנא לאלקיו ויכפר על בני ישראל - וכי קרבן הקריב שנאמר בו כפרה? אלא ללמדך שכל השופך דמן של רשעים כאילו הקריב קרבן".

¹²⁸ וי' א ה.

¹²⁹ איכה ב ד. ועיין באיכה רבתי ד יד, ובמדרש שוחר טוב לתה"ל עט א.

¹³⁰ כעין דברי הפסיקתא הובא בקיצור גם במדרש שוחר טוב לתהלים סוף מזמור סב.

במסכת סוטה:¹³¹ "דרש רב חנינא בר פפא: מאי דכתיב 'וננו צדיקים בה' לישורים נאווה תהלה?¹³² אל תיקרי 'נאווה תהלה', אלא נוה תהלה - זה משה ודוד שלא שלטו שונאיהם במעשה ידיהם. דוד - דכתיב 'טבעו בארץ שעריה'.¹³³ משה - דאמר מר משנבנה מקדש ראשון נגנו אהל מועד, קרשיו, קרסיו ובריהיו ועמודיו ואדניו".¹³⁴ וביאר שם בעל "גליוני הש"ס": "הטעם דבני אדם למיתה עומדים ואינם קיימים, על כן גם הנעשה על ידיהם אין לו קיום, ולא זכה להתקיים אלא רק הנעשה על ידי משה ודוד, דעל משה נאמר 'לא מת משה',¹³⁵ ועל דוד נאמר 'דוד מלך ישראל חי וקיים'".¹³⁶

ד. היחס בין הטעמים השונים

על כל ההסברים שניתנו לפסוק בדברי הימים קשה, לשם מה נאמרו לדוד טעמים אלו, ומדוע לא היה די בטעמים שאמר נתן לדוד בפנייתו הראשונה אליו לבנות את בית המקדש. כמו כן קשה מדוע אמר דוד לשלמה ולשרים דווקא טעם זה, ולא אמר את אחד הטעמים הקודמים שנאמרו לו ע"י נתן. אמנם לדברי רד"ק משמע, כאמור, שבדברי נתן לדוד לא נאמר שום נימוק, ולכן יש מקום לנימוקים שנאמרו בדברי הימים. אבל לפי המפרשים, שהסבירו שבדברי נתן נאמרו לדוד נימוקים מדוע מנעו ה' מלבנות את הבית, לא מובן מדוע היה צורך בנימוקים נוספים.

לפי רש"י, שביאר שהנימוק היה חוסר מנוחה מהאויבים, ניתן ליישב שכעבור מספר שנים מהנבואה הראשונה של נתן כבר היה שקט ומנוחה מהאויבים, ולכן היה צורך בנימוק חדש מדוע מנעה מדוד בניית הבית. וכיוון שבזמן שדוד דיבר אל שלמה ואל השרים כבר הייתה מנוחה מהאויבים, לכן אמר להם דוד את הטעם הנוגע לזמנו, ולא אמר את הטעם של חוסר המנוחה ששוב לא היה מתאים.

לפי רלב"ג, אברבנאל ו"משך חכמה", שנימקו את מניעת דוד בכך שאינו בן מלך, ובכך שיאמרו שדוד בנה את הבית כדי לבסס את מלכותו, לא מובן מדוע היה צורך לומר לדוד טעם נוסף. מובן מדוע לא אמר דוד לשרים טעם זה, שאין הוא לכבודו של דוד, ואולי לכן גם לא אמר דוד לשלמה טעם זה, אך לשם מה נאמר הטעם לדוד? ואולי אפשר שה' אמר טעם זה לדוד, כדי שיוכל לומר לשרים טעם שלא יהיה לו בו פחיתות כבוד.

דרך אחרת נקט אברבנאל:¹³⁷ "ואין ראוי שיחשוב חושב כי מה שאמר דוד כשקם על רגליו כמו שנזכר בדברי הימים הוא סותר לזה [שנאמר בדברי נתן] כי עם העיון הטוב הוא מסכים עמו. אמר שמה: 'האלקים אמר לי לא תבנה בית לשמי כי איש מלחמות אתה ודמים

¹³¹ דף ט ע"א.

¹³² תהי' לג א.

¹³³ איכה ב ט. ועיין ברש"י שם בגמרא ובעין יעקב וכן יהודיע שם בגמרא. ועיין עוד במדרש רבה וברש"י שם על הפסוק באיכה, במהרש"א ובחזקוני הקנאות על הגמרא.

¹³⁴ עיין בתוס' שאנץ שם ובספר "אבני שהם", לר' מ"ל שחור, ירושלים תשנ"ו, בחלק ב, עמ' ח-ט.

¹³⁵ סוטה יג ע"ב.

¹³⁶ ראש השנה כה ע"א.

¹³⁷ בפירושו לשמ"ב ז יז.

שפכת... כי באמרו 'כי איש מלחמות אתה ודמים שפכת' רמז לסיבה השנית שלא היה עדיין בישראל מנוחת המלחמות והשקטם וזה שאמר 'איש מלחמות אתה' שהיה עדיין במלחמות".

לפי אברבנאל אין אפוא בדברי דוד נימוק חדש, אלא זהו הנימוק שנאמר בדברי נתן, היעדר שקט מהאויבים. אך דברי אברבנאל קשים, שכן הוא התייחס רק לחלק מדברי דוד לשרי ישראל, ולא לכל דבריו אליהם. כמו כן אברבנאל לא התייחס כלל לדברי דוד לשלמה, השונים במקצת מדבריו לשרים. בדברי דוד לשרים מופיע הנימוק "איש מלחמות אתה" בלשון הווה, ועל כן אפשר לפרש כפירוש אברבנאל, שהכוונה היא שעדיין יש מלחמות, ולכן טרם הגיע זמנה של מצוות בניין בית המקדש. אבל בדברי דוד לשלמה לא נאמר דבר זה, וכל הנימוק נאמר בלשון עבר: "דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית, לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני", ולא משמע שעדיין יש מלחמות שבגללן דוד מנוע מלבנות את בית המקדש. כמו כן, גם בדברי דוד לשרים מופיע נימוק בלשון עבר "דמים שפכת", ואם הסיבה שבגללה דוד מנוע מלבנות את הבית היא היעדר שקט, מדוע אמר לו ה' שהוא שפך דם בעבר, והרי דבר זה אינו מהווה נימוק לדחיית בקשתו בהווה לבנות את בית המקדש. יותר מתאים היה לומר בדומה לדברי שלמה לחירם "מפני המלחמה אשר סבבוהו".

מלבי"ם, בפירושו לספר שמואל,¹³⁸ הסביר אחרת מאברבנאל: "הודיעו כי בסוף ימיו ימצא מנוחה מן האויבים כמו שאמר 'והניחתי לך מכל איבך', ואז ישים מקום לעם ישראל שיהיה להם מנוחה החלטית... אבל מדוע לא בנה הבית לעת זקנתו לא ביאר פה, ובדברי הימים שם כתוב 'ויהי עלי דבר ה' לאמר: דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית, לא תבנה בית לשמי. הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה וכו' הוא יבנה הבית לשמי'. שאחר שהיה איש מלחמות עד עת זקנתו לא נקרא איש מנוחה שיבנה הוא את הבית שמורה על השלום והמנוחה, רק שלמה שהיה לו מנוחה מילדותו. ופה לא ביאר לו זה, כי הגיד לו זה הפרט בנבואה אחרת מיוחדת". מדברי מלבי"ם עולה שהצורך בנימוק שנאמר בדברי דוד לשלמה נובע מכך שהנימוק הקודם שנאמר לדוד ע"י נתן כבר לא היה תקף בסוף ימיו של דוד, ולכן אמר לו ה', שאף שהנימוק שנאמר בעבר כבר אינו תקף, מכל מקום דוד מנוע מלבנות את בית המקדש בגלל הנימוק החדש. ולכן גם אמר דוד נימוק זה. הסבר זה מתאים, כאמור, לדברי רש"י, שהסביר שהנימוק שנאמר נתן לדוד היה היעדר שקט מהאויבים. אך אין הוא מתאים לנימוק שכתב רלב"ג, שדוד אינו ראוי לבנות את הבית מפני שאינו בן מלך, שכן נימוק זה היה תקף כמובן גם בסוף ימיו של דוד. מלבי"ם, בפירושו לספר שמואל,¹³⁹ הביא את שני הטעמים, ואם כן יש לשאול מדוע הוצרך דוד לנימוק נוסף. יש ליישב שמלבי"ם לשיטתו, שהסביר שאין צורך דווקא בבן מלך, אלא די במלך שיהיה מייסד בית מלכות, וכיוון שכבר הוכטח לדוד שבנו ימשיך למלוך אחריו, הרי לא היה עוד חיסרון בכך שאין הוא בן מלך, ולכן היה צורך בטעם חדש.¹⁴⁰

¹³⁸ שמ"ב ז יא.

¹³⁹ שם ה.

¹⁴⁰ ועיין עוד ברעת מקרא לשמ"ב ז ה, הערה 9, סעיף ג: "בעל דה"י מסר לנו טעם אחד ואפשר להוסיף טעמים נוספים ואין סתירה בכך - בחינת 'אלו ואלו דברי אלקים חיים'".

ה. סיכום הטעמים

במדרשים ובמפרשים הובאו מספר טעמים מדוע מנע ה' מדוד לבנות את בית המקדש:

- א. בימי דוד לא היה די מנוחה מהאויבים.¹⁴¹
- ב. רצון ה' היה שבית המקדש ייבנה ע"י מלך בן מלך.¹⁴²
- ג. כדי שלא יאמרו שדוד בנה את בית המקדש למען ביסוס מלכותו.¹⁴³
- ד. רצון ה' היה שבית המקדש ייבנה לשם שמים בלבד, ודוד לא היה יכול לבנותו לשם שמים בלבד.¹⁴⁴
- ה. בדוד היה קשי לב בעקבות המלחמות הרבות שנלחם.¹⁴⁵
- ו. דוד שפך דמים או גרם במעשיו לשפיכת דם:¹⁴⁶
 1. ציווה לגרום להריגת אוריה.¹⁴⁶
 2. בגללו נגרמה בעקיפין הריגת כוהני נב.¹⁴⁶
 3. הרג גם גויים טובים תוך כדי המלחמה.¹⁴⁶
 4. הרג גויים במלחמות רשות.¹⁴⁷
 5. חייליו הרגו את חיילי איש כושט שנלחמו בו.¹⁴⁸
 6. גרם למות חייליו במלחמות רשות.¹⁴⁹
- ז. דוד היה איש מלחמה ודין, ואילו בית המקדש עניינו מנוחה ושלוש ורחמים.¹⁵⁰
- ח. דוד היה זקן, ואת בית המקדש צריך לבנות מלך צעיר ובעל כוח.¹⁵¹
- ט. כדי שבדור החורבן לא יתלו ישראל את סיבת חורבן הבית בדוד, אלא ידעו שהבית נחרב בעוונם.¹⁵²
- י. כדי שהגויים לא יגידו שאליליהם החריבו את בית המקדש.¹⁵³
- יא. אילו היה דוד בונה את בית המקדש, לא היה הבית חרב לעולם, וה' רצה שכאשר ישראל יחטאו, הוא יפיג חמתו בבית המקדש ולא בעם ישראל.¹⁵⁴

¹⁴¹ רש"י, אברבנאל ומלבי"ם.

¹⁴² רלב"ג, אברבנאל, וכעין זה מלבי"ם.

¹⁴³ משך חכמה.

¹⁴⁴ מלבי"ם.

¹⁴⁵ רמב"ם.

¹⁴⁶ רד"ק.

¹⁴⁷ מלבי"ם, דעת מקרא ומוסר הנביאים.

¹⁴⁸ דעת מקרא והרב כרמל.

¹⁴⁹ הרב גורן.

¹⁵⁰ רמב"ן, הגר"א ו"מצודת דוד".

¹⁵¹ תלמיד רס"ג.

¹⁵² רלב"ג.

¹⁵³ אחי, הרב יגאל.

¹⁵⁴ פסיקתא רבתי ומדרש שוחר טוב.

רמב"ם, בהלכות מלכים¹⁵⁵, כתב שמלך המשיח ילחם מלחמות ה' ויבנה את בית המקדש. לכאורה שני הדברים הללו סותרים זה את זה, שהרי נתבאר שדוד נפסל מלבנות את הבית בגלל מלחמותיו.¹⁵⁶

אמנם לפי רד"ק, מלבי"ם, "דעת מקרא" והרב גורן לא קשה, כיוון שדוד נפסל מפני שהרג או גרם להרוג גם אנשים שלא הייתה מצוה בהריגתם, ואילו המלך המשיח לא יהרוג אלא אנשים שמצוה להורגם. גם לשיטת רלב"ג והמדרשים לא קשה, כיוון שדוד היה מנוע מלבנות את הבית רק משום שבית המקדש הראשון היה אמור להיחרב, אבל בית המקדש השלישי לא ייחרב, וממילא לא תהיה שום מניעה שהמלך המשיח יבנהו. אבל לשיטת רמב"ם, שהסביר שהמלחמה גורמת לקלקול המידות ומונעת את האפשרות לבנות את בית המקדש, קשה כיצד כתב רמב"ם עצמו שמלך המשיח יבנה את בית המקדש.

כן קשה גם לשיטת רמב"ן, שכתב שהנלחם מלחמות רבות הרי הוא במידת הדין, ואינו ראוי לבנות את בית המקדש שעניינו רחמים. נראה ליישב שבמלך המשיח תתקיים הבטחת התורה "ונתן לך רחמים"¹⁵⁷, ולכן אף שילחם מלחמות לא תדבק בו שום אכזריות ודין, אלא כולו יהיה חסד ורחמים, ומתוך כך יוכל לבנות את בית המקדש שעניינו חסד ורחמים.

ו. מזמור שיר חנוכת הבית לדוד

אף שמנע ה' מדוד לבנות את בית המקדש, מכל מקום אמר לדוד בסוף ימיו לבנות מזבח במקום המקדש. וכאשר קנה דוד את המקום והקריב בו קרבנות, ענהו ה' באש מן השמים, ובכך גילה לו את מקומו המדויק של המקדש והמזבח (או אישר לו את קביעתו),¹⁵⁸ כאמור בספר דברי הימים.¹⁵⁹ כאשר הייתה מגפה בעם אמר גד הנביא לדוד לבנות מזבח בגורן ארונה היבוסית. וכאשר קנה דוד את המקום ובנה שם מזבח והקריב בו קרבנות, "ויענהו ה' באש מן השמים על מזבח העלה... ויאמר דוד: זה הוא בית ה' האלקים, וזה מזבח לעלה לישראל". כמו כן גילה ה' לדוד ברוח הקודש את כל תכנית המקדש לכל פרטיו ופרטי פרטיו, כאמור בדברי הימים:¹⁶⁰ "ויתן דוד לשלמה בנו את תכנית האולם ואת בתיו וגגזכיו ועליתיו וחדריו הפנימיים ובית הכפרת ותכנית כל אשר היה ברוח עמו לחצרות בית ה' ולכל הלשכות סביב, לאצרות בית האלקים ולאצרות הקדשים... הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התכנית".

כמו כן הרשה ה' לדוד להכין את כל ההכנות הדרושות לבית המקדש. כיוון שכך, טרח דוד והכין את כל הדרוש לבניין הבית, הן בחלוקת הכוהנים והלוויים למשמרות, כפי שמתואר בהרחבה בדברי הימים א כג-כו, הן בהכנת פועלים וחומרי בנייה, כנאמר שם.¹⁶¹

¹⁵⁵ פ"א ה"ד.

¹⁵⁶ עיין בדברי הרב אבינר, "שנה בשנה", עמ' 283, וב"עיתורי כהנים", גיליון 51, עמ' 11.

¹⁵⁷ רב' יג יח (לעניין הריגת אנשי עיר הנידחת, ונראה שכך יהיה אצל המלך המשיח במלחמותיו).

¹⁵⁸ עיין במאמרי "מתי וכיצד גילה דוד המלך את מקום המקדש", שמעתי 113 (אייר-אב תשנ"ג), עמ' 9-18.

¹⁵⁹ דה"א כא יח - כב א.

¹⁶⁰ דה"א כח יא-יט. ועיין: רד"ק שם; הכוזרי א צט; רש"י סוכה נא ע"ב.

¹⁶¹ דה"א כב ב-ד.

וכך אמר דוד לשלמה: ¹⁶² "והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף, וכסף אלף אלפים ככרים, ולנחשת ולברזל אין משקל". אחר כך, בדברו עם כל ישראל, הוסיף דוד: ¹⁶³ "וככל כחי הכינותי לבית אלהי, הזהב לזהב והכסף לכסף והנחשת לנחשת הברזל לברזל והעצים לעצים אבני שהם ומלואים אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה ואבני שיש לרב ועוד ברצותי בבית אלקי יש לי סגלה זהב וכסף נתתי לבית אלקי למעלה מכל הכינותי לבית הקדש". מתוך כך פנה דוד לעם בקריאה: ¹⁶⁴ "ומי מתנדב למלאת ידו היום לה'!" העם נענה לקריאה: ¹⁶⁵ "ויתנדבו שרי האבות ושרי שבטי ישראל ושרי האלפים והמאות ולשרי מלאכת המלך. ויתנו לעבודת בית האלקים זהב ככרים חמשת אלפים ואדרכנים רבו, וכסף ככרים עשרת אלפים ונחשת רבו ושמנות אלפים ככרים, וברזל מאה אלף ככרים. והנמצא אתו אבנים נתנו לאוצר בית ה'... וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה".

עוד דרשו חז"ל, שאע"פ שדוד לא בנה את בית המקדש עצמו, מכל מקום דוד חפר ובנה את יסודותיו של בית המקדש. ¹⁶⁶

יש אומרים שגם את יסודות הכותל המערבי הקיים עד היום בנה דוד המלך, ולכן דווקא כותל זה הוא שהתקיים על תלו במשך כל השנים. ¹⁶⁷

כאשר בנה שלמה את בית המקדש, ורצה להכניס לתוכו את ארון הברית, דבקו שערים זה בזה. ¹⁶⁸ אמר שלמה עשרים וארבע רגלות ולא נענה. אמר "שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד מי זה מלך הכבוד ה' עוזו וגבור ה' גבור מלחמה", ולא נענה. ביקש שתורד אש מן השמים ולא ירדה. ¹⁶⁹ הקריב אלף עולות ולא ירדה. ¹⁷⁰ התפלל כ"ד תפילות ולא ירדה. כיוון שאמר "ה' אלקים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד

¹⁶² שם יד.

¹⁶³ דה"א כט ב-ג.

¹⁶⁴ שם ה.

¹⁶⁵ שם ו-ט.

¹⁶⁶ עיין מכות יא ע"א: "בשעה שכרה דוד שיתין", ופירש רש"י שם: "יסודות של ביהמ"ק, ובגמרא ירושלמי (סנהדרין פ"י ה"ב) מצאנו 'בשעה שכא דוד לחפור תימוליום של בית המקדש' והוא יסוד בלשון יווני". ובמדרש שיר השירים רבה א ו נאמר: "דוד בנה את היסודות... ושלמה בנה את העליונות". ועיין שם במתנות כהונה ובמהר"י. ובבבב"ר רבה יג יד נאמר: "ושניהם בנו בית המקדש - דוד עשה היסוד ושלמה בנאו". ועיין עוד בפסיקתא המובאת בסמוך.

¹⁶⁷ עיין בספר "פרשת אלה מסעי" לרב משה חאגיז פ"א ופ"ו (מהדורת ירושלים תשנ"ה, עמ' 121, 141) ובספר "הכתל המערבי", לר' יצחק יחזקאל יהודה, ירושלים תשכ"ח, עמ' 15, הע' 1. ושם בעמ' 62 הביא את דברי הרב משה חאגיז. ועיין בספר "עיר הקדש והמקדש" לרב יחיאל מיכל טיקוצינסקי, ירושלים תשל"ל, ח"ד, פ"ב ס"ד. ועיין גם בספר "המקדשים וקדשיהם", לג' "מה טוב", ירושלים תשמ"ג, סעיף לג, עמ' 218-219. ועיין גם בספר "חצרות בית ד" לרב זלמן קורן (בתוך הספר "שם עולם", קרית ארבע חברון, תשל"ז) פ"א ס"א, עמ' 233-234.

¹⁶⁸ שבת ל ע"ב; מועד קטן ט ע"א; סנהדרין קז ע"ב; ומדרשים אחרים.

¹⁶⁹ תה' כד ד.

¹⁷⁰ קהלת רבה ד ג.

עבדך¹⁷¹ מיד נענה, ונשאו השערים ראשיהם, ונכנס הארון, ושרתה השכינה, וירדה האש מן השמים.¹⁷²

וכך אמרו חז"ל על הפסוקים בנבואת נתן: "כתוב אחד אומר 'האתה תבנה לי בית', וכתוב אחד אומר 'לא אתה תבנה לי הבית'. היאך אני מקיים שני הכתובים? 'האתה תבנה' - שאתה מייסדו; 'לא אתה תבנה' - שאין אתה משכללו. דבר אחר: 'לא אתה תבנה' - שאי אתה בונה אותו; 'האתה תבנה' - שאילולא אתה לא ירדה האש".¹⁷³ ובמדרש אחר אמרו: "לא אתה תבנה" - שאין אתה בונה אותו, אלא שלמה בנך יבנה אותו; 'האתה תבנה' - שעל שמך אני קורא אותו, שנאמר 'מזמור שיר חנוכת הבית לדוד'.¹⁷⁴

עולה אפוא, שאף על פי שמנע ה' מדוד לבנות את הבית, מכל מקום גילה לו את מקומו המדויק של הבית ואת כל תכניות הבית, ואפשר לדוד להכין את כל הדרוש לבנינו ואף לבנות את יסודות המקדש. מתוך אהבתו הגדולה של ה' לדוד, רצה ה' שכל העם יראה את חשיבותו של דוד ואת שותפותו של דוד בבניין הבית, ולכן עיכב ה' את הכנסת הארון לקודש הקודשים ואת השראת השכינה ואת ירידת האש מהשמים בשעת חנוכת הבית, עד ששלמה התפלל שה' ישרה את שכינתו ויכניס את ארונו ויוריד את האש מהשמים בזכותו של דוד, ורק אז נענה ה' לתפילת שלמה.

¹⁷¹ דה"כ ו מב.

¹⁷² במדבר רבה יד ג, והמררשים שבהערות הקודמות. יש לציין שחז"ל דרשו שהאש ירדה רק אחרי הזכרת דוד מכוח סמיכות הפסוקים בדה"כ סוף פרק ו וראש פרק ז. את אי כניסת הארון למקומו למדו מתפילת שלמה "קומה ה' אלקים לנוחך אתה וארון עינך".

¹⁷³ פסיקתא רבתי ב ה, הובאה בילקוט שמעוני שמ"ב פ"ז, רמז קמד. ועיי"ש במאיר עין על הפסיקתא, אות כט, ובמהר"י שם, שפירשו שחז"ל דרשו שזו תמיהה קיימת. עיין רש"י לבר יו יו; יש' כו ז; חב' א יז.

¹⁷⁴ וירשה זו מופיעה במדרש שוחר טוב, תהלים סב, ובמדרש שמואל פרשה כו. כמו כן יש לציין שעצם עניין קריאת בית המקדש על שם דוד, כנובע מהפסוק "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד", ומפסוקים אחרים, מופיע במדרשים רבים: מכילתא, בשלח שירתא, פרשה א; תנחומא, בשלח, אות י; שם נשא, יג; במדבר רבה יב ט; מדרש שמואל, פרשה יג; ילקוט שמעוני, ח"א, סוף רמז תשיא; ח"ב, רמז קן, רמז תקצה; רש"י במ ז א; רש"י הושע ג ה.

ועיין עוד במסכת ברכות יח ע"ב שדרשו את הפסוק האמור על בניהו בן יהוידע "הוא הכה את שני אריאל מואב" - "שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני". ופירש רש"י: "אריאל" - זה בית המקדש שנאמר 'הוא אריאל אריאל קרית חנה דוד' 'מואב' - על שם שבנאו דוד דאתי מרות המואביה". ותוספות פירשו: "שני אריאל מואב" - על שם דוד ושלמה שבנו את הבית ובאו מרות המואביה". והקשה צ"ח שם: "למה פירש על דוד, והרי דוד לא בנאו רק הכין המקום וקנה הגורן וקידש המקום ואמר 'זהו בית ה' האלקים, אבל שלמה בנאו, והיה לרש"י לומר שבנאו שלמה דאתי מרות המואביה". ותירץ צ"ח: "ואולי כיון דרש"י פירש על שני מקדשים - ראשון ושני, והרי שלמה לא בנה אלא רק בית ראשון, אבל דוד שקידש המקום - זה היה גם במקדש שני, שלא שינו המקום, כי 'הכל בכתב מיד ד' עלי השכיל', לכן פירש רש"י על דוד".

בעל "נתן פירי", על מסכת מכות יא ע"א, תירץ את קושיית צ"ח, על פי רש"י במכות שם ומדרש רבה בשה"ש המובאים לעיל (הערה 166). מאחר שבמקורות הללו דוד בנה את יסודות בית המקדש, פירש רש"י בברכות שרוד בנאו. עוד הוסיף אחי, הרב יגאל, שמהגמרא בסוטה ט ע"א המובאת לעיל, שלפיה היסודות שבנה דוד נשארו גם לאחר חורבן הבית, עולה שלדוד יש חלק גם בבניין בית שני, שכן היסודות ששימשו את בית המקדש השני הם אלה שבנה דוד. אותם יסודות הם שישמשו גם את בניין הבית השלישי שייבנה במהרה בימינו אמן.

כשם שבחנוכת הבית בימי שלמה ראה כל עם ישראל את חשיבותו של דוד ואת חלקו בבניין בית המקדש, כך לדורות לומד עם ישראל על חשיבותו של דוד ועל חלקו בבניין הבית, ובית המקדש נקרא על שמו של דוד בפי כל ישראל בראש תפילתם בכל בוקר: "מזמור שיר חנכת הבית לדוד".